

Az önformálás alakzatai

Szolláth Dávid: *A kommunista aszketizmus esztétikája*

Balassi Kiadó, Budapest, 2011, 288 l.

2011-ben a Balassi Kiadó jóvoltából feltámasztott – korábban számos jelentős munkát magáénak tudó – *Opus* irodalomelméleti sorozatban jelent meg Szolláth Dávid *A kommunista aszketizmus esztétikája* című munkája. A kötetben fellelhető, központi szerepet betöltő esettanulmányok ismerősek lehetnek már az olvasó számára, korábban folyóiratban, tanulmánykötetekben találkozhattunk egy részükkel. A könyv szerkezetileg egy hosszú, az aszketizmus mint sajátos éngyakorlat Foucault kései munkásságán keresztül értelmezett problémáját exponáló, megalapozó tanulmányból és további négy, történetileg és az életművek tekintetében is elkülönülő esettanulmányból tevődik össze. Ahogy azt a szerző is külön kiemeli, az esettanulmányok mégsem állnak össze egy monográfiává. Az egyes részek értelmi-gondolati kapcsolatát a konceptuálisan remekül kidolgozott aszketikus önformálás vezérmotívuma teremti meg, amely a közös értelmezési keretet alkotja. Hogyan is értelmezi a szerző a kommunista aszketizmus fogalompárt?

Rögtön a könyv bevezetőjében Szolláth leszögezi:

A kommunizmust az én önmaga felett gyakorolt hatalmának egyik formájaként fogom fel. Az egyes, történetileg sajátos szubjektivitásformák diszkurzív meghatározottságok és társadalmi gyakorlatok útján egyaránt kialakulhatnak. Az utóbbi esetben az individuumok (közösségi támogatottságú, normalizált) önformálásának, önmegfigyelési és önellenőrzési technikáinak, azaz a mindennapi életvezetési gyakorlatok szubjektív hatásairól beszélhetünk. Az életvezetési gyakorlatok vagy önformálódási módok koronként és társadalmilag különbözőek, és megvan a maguk etikai, esztétikai vonatkozása. A kommunista önformálás később részletezett gyakorlatai, mint például a konverzió, a párthűség, az önkritika stb. szimbolikus rendszerekbe rendeződnek, ritualizálódnak, önálló kultúrát alkotnak. (16.)

Utóbbi társadalmi gyakorlatok közös vonása az aszketizmus, az egyén önmagáról való lemondásának, háttérbe szorításának és a kollektívumba való belépésének normatív gyakorlata. Az esettanulmányok hangsúlyait a kommunista aszketizmus konkrét irodalmi, filozófiai reflexiói és manifesztációi képezik különböző életművekben, irodalmi alakokban, ideológiai szövegekben. Történetileg a vizsgált korpusz túlnyomó része a két világháború közötti időszakban keletkezett, kivétel a Galgóczi Erzsébetről szóló tanulmány, amely a Rákosi-korszakban Galgóczi és Csontos Magda között folyó levelezésen keresztül mutatja be az íróni társadalmi szerepdi-lemmáit.

Szolláth Dávid kötetében olyan, az irodalmi kánon peremére szorult szerzőket és az irodalomtudományos közeg számára szokatlan, idegen műfajú kulturális jelenségeket emel be és tart érdemesnek újraértelmezésre, továbbgondolásra mint Déry Tibor, Galgóczi Erzsébet, vagy a közgondolkodásból, a tudományos diskurzusból fokozatosan diszkreditálódó Lukács György (gondoljunk például a Lukács Archivum hányattatott sorsára), illetve, mint a két világháború közötti szavalókórusok.

Nagyrészt olyan szövegekről beszélhetünk, amelyek a rendszerváltás óta különösen felerősödött, az irodalmi alkotások szövegközpontú, ahistorikus esztétikai és irodalomszemléleti megközelítésmódok fókuszából kiestek, szükségszerűen kiszorultak. Az elemzésre kerülő művek és szövegek esetében az önmagukon kívüli társadalom-, politika-, mentalitástörténeti szempontoknak is lényeges szerep kell, hogy jusson, ahogy azt a szerző megfogalmazta: „Ha lemondanánk a hatalmi, politikai kontextusról és pusztán esztétikai szempontból tekintenénk a tárgyunkra, akkor meglehetősen érdektelen esztétikai kérdések maradnának terítéken.” (45.)

Fentebbi állítás különösen igaz a két világháború között, 1933-as betiltásukig közösségi, politikai művészetként működő szavalókórusokra, amelyek a baloldali pártok és szakszervezetek intézményi keretei és felügyeletei között fejtették ki művészeti és azzal szorosan összefonódó mozgalmi tevékenységüket. De épp így érvényes szempontnak tekinthető a további esettanulmányok kapcsán (Lukács, Déry, Galgóczi) is.

Az első, Lukács Györgyről szóló tanulmány, a filozófus kánonalkotásain keresztül mutatja be a schilleri értelemben értett esztétikai ítélet mint a szubjektum etikai, önmagán végzett gyakorlatát – tehetjük hozzá Lukács esetében – egzisztenciális tétjét. A szerző bemutatja a filozófus lemondással, esztétikai „aszkezissel” járó kommunistává válásának folyamatát. Lukács kommunista fordulata utáni kánonalkotási gyakorlatait a „tradicionista” – „forradalmi” kánon fogalompárjával írja le. Mindkét gyakorlat ellentétes viszonyt fejez ki a múlt örökségeivel kapcsolatban és egyszerre volt jelen Lukács műveiben. Míg előbbi a múltra normatív szempontból tekint, a szelektált, relevánsnak tartott irodalmi művek korpuszát (nagyrealista kánon) követendő esztétikai és etikai mintának állítja, addig a forradalmi kánon a múlt helyett a jelen, de legfőképp a jövő messianisztikus szemléletével méri a művészeti értékeket. Utóbbira nem a mintakövetés jellemző, hanem a múlt örökségének bírálata alapuló etikai magasabbrendűség demonstrálása. Szolláth amellet érvel, hogy Lukács nagyrealista kánonja állandósággal volt jelen életművében egészen az 1948–1949-es vitáig. A vita során számon kérték a szovjet irodalom, a szocialista realista művek hiányát a burzsoá szemléletű nagyrealista művekkel szemben. Lukács a vádak hatására kénytelen volt a párt utasításait követve önkritikát gyakorolni és lemondani a nagyrealista művek kánonjáról. Lukács egyszerre hajtotta végre önmagán az esztétikai aszketizmus gyakorlatát és vált ideológusává.

A Déry Tibor *Befejezetlen mondat*áról a második világháború után született jelentősebb kritikáknak Németh Andor mellett épp Lukács György volt a másik szerzője. Szolláth megidézve és felülbírálv a két szövegben megfogalmazott kritikákat és értelmezési szempontokat (Proust-kérdés, szektarianizmus), Déry művét a kommunista aszketizmus bírálataként olvassa. A szerző argumentációjában több szereplő, köztük Krausz Évi Nagy Etelről, a korszak úttörő mozdulatművészeről mintázott regényalakja személyesíti meg az aszketizmus bírálatát. A regényben megfogalmazottaknak ellentmond némileg, hogy Déry személyes kapcsolatban állt az illegális, féllegális baloldali mozgalmakkal, Nagy Etellel is. Jól ismerte, részt is vett az eszmeileg, művészetileg heterogén baloldali szubkultúrában, efelől nézve a hithű kommu-

nisták alakjáról és miliójéről megrajzolt elnagyolt, leegyszerűsített kép kevésbé tűnhet érthetőnek, amennyiben ezen világ hiteles, tényleges állapotának ábrázolásaként fogadjuk el. Mindezek ellenére a *Befejezetlen mondat* ilyenformán történő újragondolása termékenyen hathat a megmerevedett Déry-recepcióra.

Ha Déryt a kánon innenső felére tesszük, akkor Galgóczi Erzsébet életművét joggal tekinthetjük a kánonon kívülre szorultnak. Az egykoron ellenzékiélete miatt is népszerű *Vidra* című kisregénye mellett szociográfiák, riportok, forgatókönyvek alkotják Galgóczi életművét. A paraszti származású író pályáját kezdetétől kísérte a közösség iránt való elkötelezettség, a népképviselő szerepproblémája. Szolláth Dávid esettanulmányában Galgóczi társadalmi szerepvállalásából, lesbikusságából fakadó vívódásait, a fennálló ideológiával való belső konfliktusait mutatja be Csonotos Magda újságírónak írt levelein keresztül. Láthatóvá válik, hogyan próbál az író a szocialista erkölcs által megkövetelt mintának, az önkritika aszketikus éngyakorlatának megfelelni. A levelezés nyílt, bensőséges hangvételének köszönhetően plasztikusan jelenik meg az a folyamat, ahogyan Galgóczi interiorizálja a hatalom fegyelmi, felügyeleti szándékait. Különösen homoszexualitásával kapcsolatban, belső küzdelmét az osztályharc, az ideológia fogalmi keretei szerint értelmezi.

Galgóczi egyéni aszketikus éntechnikájához képest e könyv záró tanulmányát képező baloldali szavalókórusok egy egészen más társadalmi gyakorlatot valósítottak meg. A jelen számára meglehetősen ismeretlen szavalókórusok társadalmi emlékezetből való kihullása már az államszocializmus ideje alatt megkezdődött. Sem a Rákosi, sem a Kádár-rendszer nem tekintette tényleges kulturális, mozgalmi előzményének a szavalókórusokat. Szolláth Dávid hiánypótló tanulmánya kitűnő összefoglalóját és értelmezését adja a két világháború között működő szavalókórusok történetének, jelentősebb alakjaiknak, vezetőinek (Palasovszky Ödön, Szalmár Piroška, Tamás Aladár). Néhány független kórust leszámítva a szavalókórusok nagy része szakszervezeti, vagy pártbefolyás alá tartozott. Többek között a kollektivitásban való feloldódást, a forradalom újra átélhetőségét voltak hivatottak biztosítani az egyes kórusestek, amelyek olykor száznál is több fő részvételével zajlottak. A szavalókórusok tevékenységének értelmezéséhez a szerző irodalomtudományon kívüli, antropológiai szempontból közelít. Victor Turner antropológus rítuselméletének felhasználásával vizsgálja a kórusok politikai, szubverzív működését, az összetartozás rituális élményének megteremtését, kontextusát.

Szolláth Dávid könyve egy izgalmas intellektuális teljesítmény. Élvezetes volt olvasni elemzéseit, gondolatmeneteit. A kötet bátor kísérletnek tekinthető az irodalomtudomány diszciplináris nyitására és az irodalmi kánon esetleges újrendezésére, egyes életművek rehabilitációjára.

Bódi Lóránt